

ШЫН

В.И.П(О) ТЫВА ОБКОМУНУЙ, КЫЗЫЛ ХООРАН КОМТЕДИНИИ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫ ДПУТАТТАРЫНЫ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИИ ОРГАНЫ

1951

май

9

среда

№ 91 (2265)

ВРТЭЭ 20 КӨП.

Бистиң улуг тиелелгевистиң төөгүлүг хүнү

Алды чылдың мурунда—1945 чылдың май 9-та Тийелге деп чырым өөрүшкүлүг сөс бүгү делегейге дээрде кызаңнаш ышан тарай берген. Бистиң кудумчусука улуг байырдал келген—совет улус гитлержи эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайынын тийелге-ге-биле дооскан.

Сталинчы он улуг согушкуннарның соода гитлержи Германия чугаа чок дүжүп бээр ужурга таварышкан.

Америк-англи империалистерге детиккен фашистг Германия барык-ла ам он чылдың мурунда, 1941 чылдың июнь 22-де бистиң Төрөөн чуртувусе 170 дивизиялыг арастан аг-шерин-биле оор ёзулуг халдап кирген. Гитлержи фашистер америк-англи чагырыкчыларның деткимчези-биле Европаның барык бүтү чурттарын чийги-биле эжелеп алган, оларның экономикаын холга киирип алган турган. Шак ыдыг чийк тийелгесе амдаккан фашистер бистиң маадырлыг Совет Армиявысты 2—3 айларның иштинде чылча шапкаш, бистиң хөй идиоал, хөй миллион улузувусту кулдаш алырын орадаштырган.

Дээди Кол Командылакчы генерал полководчу эш Сталинның удурталазы-биле Ада-чурттуң Улуг дайынын чылдарында чоруткан эң-не шиттирлиг тулчушкуннар дөрт үеге хуваатынар:

Баштайгы үе—1941 чылдың июньден 1942 чылдың күзүнүгө чедир. Ол үеде бистиң шериглеривис идепейлиг камгала-биле, удур шавар халдаашкын-биле гитлержилерниң дийги күштерин болгаш техникаын шинээредип, хоозурадып турган. Ол үеде Москва, Донда Ростов, Тихвинниң болгаш Ленинградтын чогуунга немецтерге улуг согушкуннарны бистиң алдарлыг шериглери-вис таварыштырган.

Ийи дугаар үеи болза, 1942 чылдың төнчүзүндөн 1943 чылдың төнчүзүгө чедир үе болур. Ол үеде немецтериниң чилчин баксырап, шавар-халдаашкынның инициативасын бистиң шериглери-вис немецтериниң холундан ушта тырттып алгаш, боттары шиттирлиг шавар-халдаашкынга киргени-биле гитлержилердин түр эжелеп алганы—бистиң чуртту-1943 чылдың декабрының үштүң бир хузуун төрүүрүдү.

Даа валинград чогуунга гитлержилерниң Да аныг муң аг-шерин бүзөөлөш бүтөрүү чок кылган, Ленинградтың блокадана үзе шапкаш, Курск болгаш Белград чогуунга тулчушкуннарга немец-Эврини чылча шапкаш, оон-на сүрүп чок хобруткан.

Уш дугаар үе болза, 1944 чыл болур. Ол гитлержилерни туюлуна чедир чылча шаварының эгези сталинчы он согушкуннарның чылы болур.

Дөрт дугаар үе болза, 1944 чылдың төнчүзүндөн 1945 чылдың майга чедир үе. 6 айның иштинде Совет Армия Европаны барык-ла бүрүн хостаан, Герман фашизмни туюлуна чедир чылча шапкаш гитлержилерни дискет кырыңга сөгүртү олурткан болгаш оларны чугаа чок дүжүп бээрине албадан. Оон-биле немец фашистерге удур Ада-чурттуң Улуг дайыны бистиң тийелгевис-биле доозулган.

Ол тийелгени чедип алыр дээш бистиң улузвус фронтуга-даа, тылга-даа ёзулуг маадырлыг улус болурун бүгү делегейге көргүскөн. Ол тийелге болза, советтик ниитилел тургузуунуң тийелгези, советтик күрүне тургузуунуң тийелгези, советтик Чепсектиг Күштериниң тийелгези болур. Араатанзаан

фашизмге удур өлүмүг демиселди чаас-каан чорудуп тургаш бүгү-делегейге төөгүлүг тийелгени чедип алган ССРЭ-ниң улустарының аскыны кезжи болза, оларны генерал полководчу, улуг башкы Сталин удуртканында, баштаанында.

Ол улуг тийелгеге бистиң областың ажилчы чонунуң салышкыны база биче эвес. Ада-чурттуң дайынын чылдарында Тываның ажилчы арат чону фронтуга материалдыг дузаламчы талазы-биле биче эвес амылды кылганнар. 40 муң дайынчы аъттар, 5 эшелон белек болгаш муң-муң хаак, чолдак тоннар болгаш өске-даа белектер тыва улустуң ол улуг тийелгеге салышкыны болур.

Тываның эрес, дидим оолдары, кыскары бистиң улуг Совет Эвилелиниң өске улустары-биле нады тулчуп тургаш ол тийелгени чедип алган. Эки турачы танкистер, эки турачы аъттыг эскадрон Ада-чурттуң Улуг дайынын фронттарына кадыг шыңгыы тулчушкуннарны чорудуп турган үеде боттарының эрес, дидим, маадырлыг чоруун көргүскөн. Биче лейтенант Хомушкү Чүргүй-оолга Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик алдарлыг атты тывыскан чорук, дына хөй офицерлерин, сержантыларын, солдаттарын ССРЭ-ниң орденнери-биле, медальдери-биле шаңнаан чорук соң тодаргай херечизи болур.

Герман фашизмни тийлээш бистиң тийелгевис бүгү-делегейге төөгүлүг ужурутканыг. Фашистг Германияны чылча шапкаш чорук Мурнуу-чөөн Европанага улус демократияның ёзу чурумун тургузарының үндөзүнүн салган, Азияның улустарын национал хосталгалдыг шимчээшкиче сорук киирип көдүрүп үндүргөн.

Дайын сөөлүндеги чылдарда совет улус тайбың күш-ажылын чорудуп турар. Ленин—Сталинның партиязынга удуртурган совет улус ажил-агыны каттап тургузар болгаш хөгжүдөр талазы-биле дайын сөөлүндеги сталинчы беш чылдың планын күүсеткен болгаш ам Волгада, Донда, Днепрде, Аму-Дарьяд коммунизмниң улуг туудуларының, бойдус чаартылганының сталинчы улуг программаларын чедикшииниг боттандырып турар.

Совет күрүне тайбыңның болгаш улустар аразының эл-найралының политиказын, делегейниң бүгү бөдүүн кижилериниң деткип турары политиканы чайгылыш чоңа чорудуп турар. Тайбың талаалачыларының шимчээшкенин хүн-бүрүде өзүп болгаш быжыгып турар. Бир эвес тайбың камгалааның херээн улустар боттарының холуна алгаш, ону сөөлүгө чедир камгалаар болза, тайбың камгалаатынган болгаш быжыгылганын турар—деп улуг Сталинның сестери, биле сорук кирген чаа-чаа миллион-миллион кижилер америк-англи дайын кып, сыңчыларынга удурлашып, тайбынның болгаш демократияның тугувун адаанга туржуп турарлар.

Совет улус Тийелгенин хүнүн политикаын болгаш бүүдүрүлгенин чаа көдүрүшкүнүнүң байдатында демдегел турарлар. Дайын сөөлүндеги беш чыл планының күүсөлдөзүнүн найгамчытыг чедикшиинери социалистг ада-чурттуң эконом күчүзүн оон-даа артык быжыгалаан.

Быжыг тайбың дээш тийелгени чедип алган совет улус коммунистерниң партиязынын, улуг башкы Сталинның удурталазы-биле коммунизмге бүзүрел-дин-биле бурунгаар бар чоруу.

Тайбыңның херээ дээш

Полиграфистерниң көдүрлүүшкүнү

Область типографиязының өрүүр чехинге парламчылар, өрүкчүлөр болгаш динотипчилер чыгып келген. ССРЭ-ниң улус ажил-агынын хөгжүдөрүниң күрүне чээшкенин үндүрер дугайында ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын радио дамчытыр дыйнаан. Оң дараазында ажилчыларның болгаш албан-хаакчыттарның митингизи болган.

Партия организациязының секретари эш Венгерская сөс алгаш,—дайын сөөлүндеги беш чыл планын чедикшииниг күүсеткен совет улустуң улуг чедикшиинерин чугаалаан. Оң-биле чергелештир типография коллективни күш-ажылга чаа-чаа чедикшиинерин чедип алган. ылаңгыя бүүдүрүлгениң апрель планы 135 хуу күүсеткен. Бистиң күш-ажылчы салышкынывыс болза, коммунизмниң улуг туудуларына салышкынывыс болур.

Күрүнең чаа чээшкенине кижик курут чок бижидер дугайында ажилчылар, албан-хаакчыттар боттарының чаңгыс эп-сеткилдин илереткен. Ажилчылар барык-ла шупту айда алыр ажил төлевириден куду эвсти, оң иштинде парламчы эш Сорокина, техниктиг удурткучу эш Степаненко, стахановчу эш Крицын олар болгаш оон-даа өскелер бүдүн чартык айның ажил төлевири бижиткилээн. Чээшкениге бистиң бижидикшиинеривис болза, коммунизмниң тургузушкунунга болгаш тайбың херээнге улуг салышкын болур.

В. ВЛАДИМИРОВ.

Колхозчуларның салышкыны

Каа-Хем районун ажилчы, албан-хаакчыттары, эр, херээжен колхозчу тараачылары ССРЭ-ниң улус ажил-агынын хөгжүдөрүниң Күрүне чээшкениниң дугайында Совет чазактың доктаалын ханы өөрүшкүлел-биле утгааннар.

Районун ажилчы, албан хаакчыттары чаа чээшкениге бижидилгениң контроль саннарын ажыр күүсеткен. Районун комбинатының, районун социал хандырылга килдизиниң, районун орук туудуунун килдизиниң ажилчы, албан-хаакчыттары чаа чээшкениге шалың фондузундан ажыр бижиткен. Районун көдээ ажил-агы килдизиниң ажилдакчылары Капышев, Абрамкин, районун орук килдизиниң эргелекчизи Глушков олар бүдүн чартык айның ажил төлевири бижиткеннер

«Сталинчы орук» колхозта Даваалай, Далдан, Сайыт-оол олар 1000—1000 рубльдин облигацияларын бижиткен, туда садып алган. Октябрь 30 чыл ою» колхозтуң колхозчулары Ананды 1200 рубльдин, 63 харлыг Биченей — 1000 рубльдин, Октябрь — 1000 рубльдин, Берзекей — 800 рубльдин, «Большевик» колхозтуң колхозчулары Манган-оол 1000 рубльдин, Рукавицын — 800 рубльдин, Соломняков — 700 рубльдин; «Ленинчи орук» колхозтуң колхозчулары Киймей, Иванов олар 1100—1100 рубльдин; «Победа» колхозтуң колхозчулары Болдырев, Балчугон олар — 1000—1000 рубльдин, херээжен С. Одушпаяк—750 рубльдин, «Кызыл-Тук» колхозтуң колхозчулары Крыцын, Есипов олар 1000—1000 рубльдин облигацияларын туда садып алганнар.

Чээшкени бижидилгези үргүлчүлөп турар.

П. ДЕЖНЕВ.

Ыраккы Мөңгүн-Тайга районда

Мөңгүн-Тайга районун чүс-чүс ажилчы чоннары, ажилчы, албан-хаакчыттары чаа чээшкени дугайында чазактың доктаалын радио дамчытыр дыйнаанының соода район төвүгө хөй кижик кижикчилик хуралдар болтулаан. Күрүне чээшкенине чаңгыс өл-сеткил дег бижидилгелер эгелээн.

Районун ажилчы, албан хаакчыттары боттарының ажил төлевири чаа чээшкениге улуг көдүрлүүшкүн-биле бижиткен болгаш районун, база чедил чыл школаның, ажилдакчылары чээшкениге бижидилгелери бир дугаарында дооскан болгаш шалың фондузундан ажыр бижиткен. Райподе Октябрь оол — 2.5 айның ажил төлевири бижиткен.

Ол ышанш Каргы, Хурен-Тайга, Мур сумуларының ажилчы чоннары чээшкениге күш-ажылчы ашкарларын найралдыг бижиткенер. Каргы сумузу Семит 1.400 рубльдин, Томбаа —1225 рубльдин Хурен-Тайга сумузу Самыла — 1500 рубльдин, Очур-оол — 1000 рубльдин облигацияларын туда садып алганнар. Чээшкениге бижидилгелер үргүлчүлөп турар.

И. ДАМБАА.

Бо хүн—гитлерлиг Германияны ашкан бистиң төөгүлүг тийелгевистиң алды чыл оюнуң хүнү.

Бистиң тийелгелеривистиң организакчызы болгаш сорун киирикчизи улуг Сталин делгерезин!

ИОСИФ ВИССАРИОНОВИЧ СТАЛИН

Тарылганы бедик темпиг чорудаал!

Тараа культураларының тарылгазын дооскан

Тес-Хем районда Жданов аттыг колхоз (даргазы эш Дажы.Сан, партия эге организациязының секретари эш Сендидей) тараа культураларын май бирээден өгөлөш май 7-ге чедир 210 гектар планын 215 гектар кылдыр дооскан.

Колхозтуң ховуларына 29 колхозчулар, 20 ая болгаш эш Тырышкынниң трактор бригадасы аялдап турган. Тарылга аныгына принциптер Натпит-оол, Саяты, чажыкчылар Кызыл-оол биле Тондар-оол эң идепейлиг киирип, ажил нормазын ажыр күүсөдип турганнар.

Культур-массалыг ажилдары, хана солунун, көргүзүп самбыраларын колхозта партия организациязы эки организастаан.

Пландан ажыр тарылганы үргүлчүлөп турар болгаш колхозчу херээжен-нер ногаа тарылгазын кииркен.

И. ЧЫРГАЛАН.

Бедик шынар дээш демиселде

Улуг-Хем районун колхозтары чазакты тарылга аныгына апрель айның 25 хунунден эгелээш массалыг кирген. Бо чылдың май 5-ке чедир тарылга планын 40,3 хуу, оң иштинден тараа культураларын 43,0 хуу күүсөдип алган. Эжин сумузунда Сталин аттыг колхоз тарылга планын 88 хуу, база Ленин аттыг колхоз—72,2 хуу күүсөдип алган. Сталин аттыг колхозта трактор бригаданың бригадир эш Назыты хүде бүүдөр ажил нормазын үргүлчү 150 хуу күүсөдип турганы-биле керээ ёзууга ол колхозта кылза чогуур чазакты тарылга аныгын доозуп, ам чайгы чер андарылгазын кирген. Ол ышанш Ленин аттыг колхозта эш Шогун удурткан трактор бригадасы колхозта керээ ёзууга кылза чогуур аныгын дооскан. Ол бригадада эш Ховалыг Коля ажил нормазын 142 хуу күүсөдип турар. Олар ам чайгы чер андарыныч киирип турар.

Ындыг-даа болза, чамдык колхозтарда тарылга аныгы кошкак чоруп турар. Чижээ, Маленков аттыг колхоз (даргазы эш Соржуй-оол) планын май 5-ке чедир чүгле 17 хуу күүсөдип алган болур турар.

Ворошилов аттыг колхозта эш Печенин удурткан трактор бригадасы күш-ажылды чеп организастааны-биле тракторист эш Конзуков 7 хонукта чүгле 13 гектар чери андарган. Ол ышанш Мичурин аттыг колхозта эш Гордеевтиң баштаан трактор бригаданың трактористери Спирин биле Сувакин тракторун 1—2 хонукта анылдатпай турган болгаш чыратыны чогуундан дүенки ээлчегде аялдавай турган чүүлдер бар болуп турар.

Үстүнде айткан чепестерни узуткаарычче районда бүгү бар курдалары аныгылап, шыңгыы хемчеглерин алыры чугула.

Чөөн-Хемчик районда

Чөөн-Хемчик районда Сталин аттыг колхоз (даргазы эш Ревнок) чазакты тарылга идепейлиг аялдап турар. Ол колхозта Чадаана МТС-тиң трактор бригаданың бригадир эш Бадарчы Кара-Тал ховузуна колхозтуң тарылга чогуур черин дооскан. Ынчангаш, май айның 7 хүнүнде Сталин аттыг колхоз тараа культураларының чазак планын күүсеткен.

Районда «Искра», «Октябрь 30 чыл ою» болгаш «Большевик» колхозтар тараа культураларын доозарын чатадып турарлар. Тракторист эш Блей-оол ажил нормазын 130 хуу, чаштырыкчы эш Ш. Сая хүн нормазын 150 ажыр хуу күүсөдип турар.

А. БИЧЕ-ООЛ.

Хову ажилына күш-ажылдың бүүдүрүкчүлүүн белидип турар

Танды районун Бай-Хаакта машина-трактор станциязының механизаторлары хову ажилдарын хүн-бүрүде калбартып, хову ажилдарына күш-ажылды бүүдүрүкчүлүүн белидип турар.

«Чаа орук» колхозта аялдап турар трактор бригаданың тракторист Элинов май 5-те 85 гектарны чаштырган, олла бригадада Чернов май 6-да 112 гектар кызыл-тасты чаштырышан, 300 килограмм кывар чүүлдү намынап алган. Ол ышанш Калинин аттыг колхозта аялдап турар тракторист П. Третьяков май 6-да 85 гектарны чаштырып тараан.

М. ШКЛЯЕВ.

Радио хүнүгө холбаштырган хурал

Бо чылдың май 7-де Кызыл хоорайга, харылзаачыларының клубуна харылзааның область эргелекчиси болгаш хоорай контроларының ажилдакчыларының болгаш областың радио информация комитетиниң ажилдакчыларының радио хүнүгө холбаштырган хуралы болган. Хуралды харылзааның область эргелекчиси кол инженер эш Тим.Феев амыткан.

Хуралдың хүндүлүг президиумунга улустарның улуг башкызы болгаш баштыкчызы эш И. В. Сталинны баштадыр ВКП(б) ТК-ның Политбюроунуң улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Радио хүнүгө дугайында харылзааның область эргелекчиси радио дамчыдылга белириниң директору эш Кожвеников илеткел кылган.

Ол бөдүнчү илеткелдиниң эгезинге эртем техника амыдышкынының талазы-биле бистиң чуртувустуң делегейге улуг ужуру дузаның дугайын, ылаңгыя бистиң чуртувусу районун тартуугун чери болганының дугайын чугаалаан.

Мурнакчы эртемниң чедикшини бо-лур радиоу ам үеде империалистг күрүндөргө дайын белеткелениң, дайын пропагандасы тарадырының чепсөө кылдыр аялгалап турунда, бистиң чуртувуста радио тайбынның идеяларын непередериниң чепсөө, коммунизм тургузушкунунун херээнге ажилчы чоннары мобилизастаарының чепсөө болуп турарын эш Кожвеников тодаргайлап чугаалаан.

Совет Эвилелинде радиофикацияның калбарганы-биле чергелештир сөөлү чылдарда бистиң Тыва областа радионуң калбаа-биле неперезин илеткелчи оон ыңай чугаалап, бо дугайында херечил турар тодаргай саннары болгаш фактыларын көргүскөн.

Эш Кожвеников бөдүнчү илеткелди доозарда бистиң Төрөөн чуртувусуна, большевик партияга болгаш ажилчы чоннарының улуг башкызы болгаш баштыкчызы, бистиң тийелгелеривистиң оорук киирикчизи болгаш организакчызы эш Сталинга алдар болурун доозуларын салдыра, хуралдың киирикчилери улуг байырлап, динмиттиг адыш часнаашкын-биле уткаан.

Ада-чурттун Улуг дайынынын үзүндө Тыванын ажилчы чоннарынын акы дунма дузаламчызы

Алды чылдың мурнууда — 1945 чылдың май 9-та фашисттер Германияны бүрүн тиллеп тилелгези болган. Совет Эвилелинин Чепсектиг Күштери гитлерчилерни Германиянын чуртунга төңүзүгө чедир чыла шапкан, Берлинди кырына Тилелгези тугун кийкип асанын-биле фашизмни дискен кырынга сөгүртү олурткан.

Бистиң Төрөк чуртувустун чамдык черлерин түр эжелеп алган дайынынар СССР-нин улус ажил-агыйыныга улуг когаралдарны чедирген. 31 муң аяк заводдары, фабрикалары, шахталары электростанциялары болган улутунуң өскө-даа бүүдүрүлгелерин дайыны чык кылып узуткан. Фашисттер чер-ла араатаннарын бистиң чуртувуска чедирген когаралы 679 миллиард рубль болган.

Шан мындыг улуг берге когаралдарга таварып турза-даа, коммунистерниң партизаныга, улуг башкы полководу эш Сталинга удуртурган совет улус фронтунга-даа, тылга-даа мадырлык чоруун көргүскөн. Дайынын соолгу үш чылдына Совет Эвилелинин улутуну фронтунга чыл бүрдү-ле 30 аяк муң танкалары, 40 муң хире самолёттары, 120 муң үтөр боолары, 450 муң пулемёттары, 3 миллион аяк винтовкалары, 2 миллион автоматтары, 100 муң миномёттары берип турган.

Ооң-биле черелештир чогуур саным сым-чепсекти үндүрүп турган. Чүгүл 1944 чылда 240 миллион аяк үтөр боо сыктарын, бомбаларын, миномёттарын, 7 миллиард 400 миллион анаа сыктарын бүүдүрүп үндүргөн.

Фашисттер Германияны чыла шапкан соонда эртен ады чылдың иштинде дайынга үрелген улус ажил-агыйын каттап тургузар болган ону улам ыңай көңүлдөр талазы-биле совет улус ажилдары кылган. Совет кижилер дайын соолдугеги сталинчы беш чылдың планын аяк күсүткен.

Совет Эвилелинин Ада-чуртун Улут дайынын чылдарында ыңчаарда СССР-ниң составына киргелек турган Тыванын ажилчы чону совет улуска материалдык дузаламчыны бодунуң шыдаар шаа-биле көргүскөн.

1941 чылдың июнь 22-ден 25-ке чедир болуп эртен Тыва Арат Республикасынын Улустун 10 дугаар Улут Хурдалы герман фашизмге удур Совет Эвилелинин дайыныга киряп дугайында декларацияны үндүргөн.

Совет Эвилелинин Ада-чуртун Улут дайынын чылдарында ТАР-ның ажилчы чону фронтунга чугула херектиг чүүлдерин кылдырып организастаан. 1941 чылдың күзүндө-ле хаак идик, аяк, чокдак тон, хол хавы болган өскө-даа чүүлдерин бүүдүрүп өгөлөй бергек.

Фронтунга дузалаар дугайында улустун шимчээшкини калбарган Улут-Хем районун Калинин аттыг колхозтун колхозчу эш Кускелдей 75 хой, өшкүңү болган өскө-даа чүүлдерин дузалаан. Току районундун Хам-Сыра сумузу Тамгыл 100 динини фронтунга дузалаары-биле берген: «...Бир эвес чуртум мени фронтунга кыйгырар болза, мен улуг өөрүшкү-биле барып фашистерни чагыч чокка узуткаар мен» деп чугаалаан.

1942 болган 1943 чылдарда ТАР-ның чааа фронтунга дузалаарын улам на күштелдирер дээш күрүнең иштиги ойнаашкынын чээшкинерин үндүргөн.

Ажилчы чондан чыккан болган күрүне бюджетинден үндүргөн акша-биле 10 дайынчы унар-хеме составтыг «Тыванын улугу — Фронтунга» деп авиоэскадрильяны садып алган Совет Армияга дамчыдып берген.

1943 чылда ТАР-ның ажилчы чону фашистерден хостатынган районнарда дузаламчы кылдыр 17 муң баш анык мадырлык өстүрүп бээр деп хүлээлге алган. Ол чорук бүгү улустун патриоттук шимчээшкини болу берген. Ол малдык чыгыш Украина ССР-нин Киев облазынын колхозчуларыга белек кылдыр чуртукан. Ол дугайында эш Сталин, ниң бизнеси болза: «Немец эжелден хостатынган совет Украинаның районнарына чыктырган 17 муң баш мадырлык белек дээш Тыва Арат Республиканың чазанга, акыл-дунма тыва улуска өөрүп четтирим.»

Ада-чуртун дайынын үзүндө ТАР-ның ажилчы чоннары фронтунга 5 эшелон белекти, он-он муң баш мады, он иштинде 40 муң дайынчы аяктарын, муң-муң луд үс-саржактын, эгитти, дүңтү, муң-муң эш идикти, хаакты, база чокдак тоннары болган өскө-даа белектерин чорудуп берген.

Фронтунга болган госпитальдарга белек чедирип бээр-биле ТАР-ның төлөөлекчилери чоруп тургулаан. Тыва улустун төлөөлекчилери дайынчы байдалга фронтчулар-биле, тылга балыгданган дайынчылар-биле учурашып, кыл Тыванын болган совет улустун улуг найралын илередип турган. Ол болза, ТАР-ның ажилчы чоннары Совет Эвилелинин улустарынын мурнунга бодунуң патриоттук хүлээлгезин күсүткениниң тодаргайлаашкыны болур.

ТАР-ның нам болган чазанын, хой нити организацияларынын бүгү ажылы Совет Эвилелинин Ада-чуртун дайынын фронтунга дузалаары болуп турган.

Ада-чуртун Улут дайынын чылдарында совет кижилер-биле кады немец фашисттер эжелечилерин чыла шаваар дээш фронтунга өкүл туразы-биле бар дээш дыка хой кижилер билдирешкин кийрген. М. Биче-оол тулчуп турар шерилер-биле кады фронтунга чорударын билеп кириген бидирешкининеге бизнеси болза: «Командирлерниң бүгү дужаалдары, айтышынын ак сеткилдиг күсүдери, меңээ хүлээлген техниканы, чепсекти көчүгү эки шимчээшкин алырмын болган гитлерчи араатаннарын кам-хайра чок узуткаарын хүлээдим.»

Тыва улустун эң эки оолдары болган кыстары немец фашисттер эжелечилерге удур тулчуушкуннарга боттары шуут кирип турганнар. 1943 чылдың май 2-де баштайгы бөлүк танкистер фронтунга чоруткан. Ол-ла чылдың сентябрь 1-де эки турачы эскадрон фронтунга чоруткан.

Дыка хой эки турачылар тулчуушкуннарга эрес дидим болганы дээш СССР-ниң Дээди Советинин Президиуму Совет Эвилелинин орденнери-биле, медалдери-биле шаанаан. Барын-Хемчик районундун Хонделек сумузу яды Арат өг-бүлөден төрүтүнгөн Хомушчу Чүргү-оолга Совет Эвилелинин Мадыры деп бектик атты тывыскаан.

Тыва эки турачылар составына кирип алган тулчуп турган шериг кээзенин командириниң бизнеси: «Саян тайгаларынын артындан келген алдарлыг эрес эмирлерни командирлерниң меңээ идээтен командирлерниң чыгыгар чок өөрүп четтиргенини илеретим... Бүгү-ле тулчуушкуннарга эки турачы отряд мээң кээземини эң эки не эки болурун көргүскөн. Тулчуушкуннарга боттарынын эрес, дидим, мадырлык чорупу-биле, бодунуң улусунга, улуг башкы Сталинга кызыгар чок бердин-гени-биле тыва эки турачылар аяктары гвардейчилер деп хүндүлүг адыл алдарлыгы-биле кадалаган шыдаан...»

Ада-чуртун дайынын улуг берге чылдарында бизин совет улуска хүн бүрүнүң дузаламчыны бичи-лаа кошкатынган. «Дайынын бүгү-ле чылдарында Тываже улуттук болган аш-чөм бараннарын кийриниң планын ажык күсүдөй келген. Тыва Арат Республика анаа херектиг бүгү-ле чүүлдерин бүрүнү-биле чогуур өй-шаанда ап келген.

Ада-чуртун улуг дайынына тыва улустун көргүзүп турган дузаламчынын бистиң улуг башкымын эш Сталин, совет чазак улуу-биле үнелеп келген. Ол дугайында эш Сталин болган эштер Калинин, Молотов оларнын чорудуп турган телеграммалары тодаргай херечини болур.

Ада-чуртун Улут дайынын чылдарында тыва улус биле совет улустун акыл-дунма найралы улам-ла быжыкан. Ыңчанаш 1944 чылдың октябрьде ТАР Совет Эвилелинин составына кирер аргалыг болган.

Ада-чуртун улуг дайынына тыва улустун көргүзүп турган дузаламчынын бистиң улуг башкымын эш Сталин, совет чазак улуу-биле үнелеп келген. Ол дугайында эш Сталин болган эштер Калинин, Молотов оларнын чорудуп турган телеграммалары тодаргай херечини болур.

Ада-чуртун Улут дайынын чылдарында тыва улус биле совет улустун акыл-дунма найралы улам-ла быжыкан. Ыңчанаш 1944 чылдың октябрьде ТАР Совет Эвилелинин составына кирер аргалыг болган.

Ада-чуртун улуг дайынына тыва улустун көргүзүп турган дузаламчынын бистиң улуг башкымын эш Сталин, совет чазак улуу-биле үнелеп келген. Ол дугайында эш Сталин болган эштер Калинин, Молотов оларнын чорудуп турган телеграммалары тодаргай херечини болур.

Ада-чуртун Улут дайынын чылдарында тыва улус биле совет улустун акыл-дунма найралы улам-ла быжыкан. Ыңчанаш 1944 чылдың октябрьде ТАР Совет Эвилелинин составына кирер аргалыг болган.

В. НЕЗУНТОВ.

Чайгы ужудуушкуннун эгелээни

Кызылдың аэропортту Майның 5-те байырлал баузу-биле шиметинген турган. Ол болза, хамааты унар-чүүл флорундун ажилдакчыларынын байырлалдыг хүнү—чайгы ужудуушкуну эгелээриниң хүнү болган. Ол хүнге аэропорттун ажилдакчылары чедишкенин ужуражып турганнар. Эртен чылдың дамылга планын хуусаа мурнунда 125 хуу күсүткеннер.

Ужудуучулар, техниктер болган аэропорттун бүгү составы шугум чыскаалыгына чыскаалыкты турган. Хамааты унар-чүүлдүң даргазы Романов болган оол политик талазы-биле оралакчымы Козулин олар байыр чедирип чүве чугаалааннар.

Чайгы ужудуушкуннун эгелээни-биле чедирген байырга хары болган димитиг «Ура» чайгы шөлге дыңалып турган. Эң эки кижилери демделген дужаалды номчуп эгелээ. Ужудуучулар чыскаалдан чагыстап үнүп келген Стахановчу пүткөлдарын хүлээп ал турганнар, а техниктерге социалисттик паспорттарын хүлээди берип турган. Мурнакчыларынын аразында ужудуучулар Ястребов, Галкин, Ватагин, техниктер Матюшов, Катаев болган өскө-даа бар.

Стахановчу пүткөлдарын хүлээп ап турган ужудуучу Покатилов чугаалааны болза:

— 1951 чылдың оналгаларын Улут Октябрын 34 чыл оюнда күсүткен турарымны бодумун экишажымны мурнундан хүлээп ап тур мен—дээш.

1951 чылдың оналгаларын ноябрьниң 7-де күсүдир деп аэропорттун бүгү составы чангыс үн-биле шийтирлеп алганнар.

1951 чылдың ужудуушкунунун эгелээни ак-көк туту оожум өрү көдүрүлүп эгелээ. Ону көдүрүп хүндүлүг хүлээлгезин Кызылдың аэропорттунун эң эки ужудуучузу Ензаник дааскан.

«Самолёттарче!»—деп команды дыңалган. Дээрже көк ракеттер өрү көдүрүлүп үнүп турган. Ужуп үнеринге белеткенге самолёттарның моторлары дагып эгелээ. Бир дугаарында ужудуучу А. Б. Ензаник самолёду черден адырылган ак көк дээрже көдүрүлүп үш берген.

Аэропорттун ужудуучулары бистиң областың эң ырак районнарыга чүсчүс тонна чүктү дамып турарлар. Кызылдың унар-чүүл салбырынын ужудуучуларынын 1951 чылдың чайгы ужудуушкунунга ажылы үрө түңилдик болурун күзөөлгөдөр.

А. ЕРМОЛАЕВ.

Культура массалыг ажилдарын калбартып турар

Тарлагын номчулга бажымы болган өк совхозта көдөэ клуб эки инициативаны үндүргөн. Ол албан черлеринде бот-тывынгар уран-чүүлдүң анык-бүрү бөлүмнери, база политөөрөдиге, бижик билбес чорукту узуткаар бөлүм ажилдап турар көдөэ ажил-агый пропаганданы үргүлчү чорудуп, оларын башкылар, агрономнар болган партия, совет органдарынын ажилдакчылары удуртуп турар.

Өк совхозтун клубунун бот-тывынгар уран-чүүлдүң коллектив чөөкте чаа Тарлагда номчулга бажынынга эки белеткенге концерти көргүскөн, Тарлаг суурундун көргүзүлгө «Өңчүлүг куд» деп шиини көргөш, совет композиторларнын ырларын дыңнаш, ойнакчыларга өөрүп четтиргени илереткенер.

Тарлагын номчулга бажынында шии бөлүмүнүң киржикичлери ачаа хары кылдыр совхозтун ажилчын, албан хаакчытарынга оюн, шии көргүскөн. Тарлагылар «Линочка» деп шиини болган «Дүңкенин таштыла 12 шахта» деп шиини көргүскөн. Ол көргүзүлгү мурнунда «Анык совет кижинин моральдик мөзү» деп лекция номчуткан, ону ВКП(б) Бий-Хем районундун секретари эш Селина номчаан. Тарлагын номчулга бажынынын бот-тывынгар уран-чүүлүнү бөлүмнеринде Тарлаг суур Советинин даргазы эш Шубин, «Май 1-ин» колхозтун даргазы эш Беретовой олар баштаан, идекпейли-биле кирип турар. Апрель айда маңа «Бойдусту чаартырың стилинчы планы», «Делегей байдалын дугайында», «Анык совет кижинин моральдик мөзү».—Төрөн чурт дээш дайынга марга комсомол — деп мындыг дерт лекциялар номчуткан.

Ал совхоз клубунун чанында лекторларнын көдөэ катжыгышынын органи-застан, ону долу эвес ордумак школа-ның директору Н. Г. Панфилова удуртуп турар. Катжыгышында 12 лекторлар сабатынып турар, клубка, трактор бригадаларына, хой фермаларына лекция номчурунун планын кылган.

С. СИЗЕНЕВ.

Катышкан лекция бюрозун

Пропаганда болган агитацияны бир кол чугула хевирин болза, лекция, илеткел, база беседа болур.

Солун, шынарлыг лекцияны, илеткелди, беседаны ажилчы чон улуг сонуургал-биле дыңнаар. Олар ажилчы чонунгү идея политиктиг, культуралыг деңгелин бедирерине улуг ужу-дузаламчыны болур.

Областың санитар чырыдышкынын бажынынын болган Кызыл крестиниң област комитетинин чанында ужен кизи составтыг лекция бюрозун организастан, ол бюро санитар чырыдышкынын лекцияларын белеткеп турар.

Лекторларнын хой оларга дааскан акылын ак-сеткилдиг улуг сонуургал-биле чорудуп турар. Кыска хуусаанын иштинде олар янык-бүрү темалыг дыка хой лекцияларын белеткеп, номчаан.

Р. ДОРОФЕЕВА.

Улус өөредилгезинин улурт ажилдакчыларынын семинары

1951 чылдың апрель 16-да область төвү Кызылга улус өөредилгезинин улурт ажилдакчыларынын 1 ай хуу-саалыг семинары эгелээ. Ында туура районнардан келген башкылар гаш школаларга ажилдап чоран илдер өөрөйип турар. Ук семинар доозу-лан сөөлүндө олар туура районнардан улурт ажилдакчылары-биле чорудулар.

С. ДАВАА.

Хойжуларнын чедишкени

Улут-Хем районда Мичурин аттыг колхозтун инициативтерин мал ажилчы чыл бүрдү өзүп турар. Колхозтун хойжузу эш Серээ хой малдын ажаалгазын, чөмгерилгезин болган одарла-дышкынын эки организастааны-биле малдын нити дегдети эки болуп турар. Колхозтун хойжулары эштер Серээ,

Чылбак, Хууран оларнын кадарып турар хой, өшкүзүндө 193 баш төрөөс, ооң чаш төлү 200 баш анай, хураганнары бүрүн доруктуруп алган. Кадарчыларга янык-бүрү дузаламчыны колхозтун баштаар чери, мыда мал ажилчынын эргелекчизи эш Шагдыр пош-как чедирип турар. Дузанын чедирери чугула.

О. ТАВАА.

Совет улустун бүгү делегей төөгүлүг тиилелгези

Совет улус, ыңчаарга оларнын-биле кады бүгү-ле депшилеткил нити төрөгөт фашисттер Германияны ашкан Тилелгезин Хүнү май 9-ту демделеп турар.

Алды чыл бурунгаар, радио дамчыштыр чугалап турган, улусту кыйгырыл эш Сталинниң чугаалааны болза: «Германиянын бүрүн чыла шапканынын төөгүлүг хүнү, герман империализминин бистиң улустун аяк тилгезин улуг тилелгезиниң хүнү келген деп бистер ам бүрүн барымдалыг чугалап болур бис.

Бистиң төрөк чуртувустун хосталгазы болган хамаарышпас чорук дээш бистиң таварышкан улуг когаралдарымын дайынын дургузуда бистиг улустун эдилеп эрттирген санатымас намында түрөгдөлдери тылга болган фронтунга Ада-чуртун хуузуна берген кызымак күш-аагы, — анаа халас барбаан болган дайынын бүрүн ажил тилгези-биле боттанган.

Гитлерни Германияга удур Совет Эвилелинин Ада-чуртун Улут дайыны анаа дайн болбаан. Ол дайн болза, чүгүл ий армиянын аразында дайн эвес, харын фашизмниң кара күштерин, ге удур бүгү совет улустун дайыны болган.

Баштайгы хүнеринден эгелээш бүгү улустун характерин апаган бо дайынга бистиң улус чүгүл бодунуң социалисттик улут Төрөн чуртундун ат-алдырын, хосталгазын болган хамаарышпас чорукна камгалаан эвес, харын оон-биле черелештир фашисттер даралдын адаанга кирген Европаның улустарын хостар улут хүлээлгезин күсүткен. Ыңчанаш Ада-чуртун Улут дайынына совет улустун тилелгезин бүгү делегейге төөгүлүг ужу-дузаламчы болуп турар. Ол болза, чүгүл бистиң Совет күрүне-нин хуу салымын эвес, харын Европанын болган Азиянын дыка хой улусу-рынын хуу салымын камгалаан.

Гитлерчилер Совет күрүнеге удур бодунуң дээрбечи дайынын эгелештир,

совет күрүнеин узуткаар, совет улусту күш-биле кырып хыдыр, азы ону фашисттер Германиянын куддары кылдыр хуудулар сорулганы бодунуң мурнунга салганнар. Олар ол-ла ыкшап хуу-салымы делегейиң өскө улустарына база белеткен. Немец-фашисттер эжелечилер бүгү-ле депшилеткил болган мурнакчы чорукка өш-биле көңүң чокталышаан, делегейге бодунуң тергиди-диги доктадыр болган фашисттер кул баузуун карагы тумбей чоруун бүгү улустарга кедирерин орадажып турганнар.

Ол реалсылыг идеяны чүгүл чагыс гитлерчилер өскүдүп үндүрүп турбаан. Бистиң чуртта социализминин төөгүлүг тилелгезинден, капиталисттер чурттарда револютуг ажилчын шимчээшкини болган колонияларда национал хосталгыш шимчээшкининин өздүгүндөн өлүмүнү-биле көрткан англи-америк империалисттер ону хорсинаан. Ыңчанаш олар чурттарын болган улустарын эмелээринин, база кулданырын гитлерчи реалсылыг политиказын чүгүл деткип турган эвес, харын бүгү делегейни чаалап алыр деп гитлерчилерин санап турган чорудунуң дузаламчы-биле шериг машиназын тургузарына шуут киркилтиг болуп турган.

Америк монополиялар Германиянын шериг улуттук потенциалын каттап тургузарына миллиард-миллиард долларын салган. АКШ-тын, Англиянын болган Франциянын империалисттер боттарынын күрүнелериң эрге-ажынын мурнунга өскөрлөгөнгө доктавайы, оң дузасы-биле Совет Эвилелин, боттарынын чурттарында револютуг шимчээшкини баар деп санаышаан, гитлерчи Германиянын агресци политиказын бүгү талазы-биле деткип турганнар.

Бо бүгү болза, гитлерчилер СССР-ге оор өзү-биле халдааның үзүндө оларнын шериг машиназын канчаар-даа аажок улуг күш шыдалды чедип ал-

ган, өскө капиталисттер күрүвелерин армияларына сүртенчиг күш болуп турган. Гитлерчилерниң фашисттер шери Барын Европаның чурттарын деремонизадыр марш-биле өрткөннер. Совет Эвилели-биле дайынга чедир нацисттер Германия Европаның он бир чурттарын эжелеп алган Европанын беш чурттарын оларнын удуртучулары гитлерчи Германиянын чалчактырны берген, үгөр боо эгидин берикчилери кылган турган. Барын Европанын барык-ла бүгү улуттук фашисттер Германияга ажилдап турган, Европанын шериг арсеналы немец-фашисттер армиянын арсеналы апарган.

Ол байдалдарга гитлерчилер болган оларнын өмөржикичлери—англи-америк империалисттер Совет Эвилелинге кылган дээрбечи поход «чаңгык тилелгезин» болуп төнөр деп идееп турганнар. Олар болза, фашисттер армияга согушунун бээр чугула күштер болган херекчилер совет улустун чок деп санап турганнар. Ол согушунунун күжүн улам-на көвүдөдир төлөөдө, баш бурунгаар мобилизастатын болган 170 дивизияларын СССР-ниң кызы, гаарларына өккөп алган турган болган бистиң чуртче хенертен, база оор өзү-биле халдаан.

Ындыг болза-даа, гитлерчилеринин чапты оларнын өмөржикичлериң чапты согушунуң-биле Совет Эвилелин чыла шаап кааттар дээр бодалдары дайынын баштайгы айларында долу аштырышына таварышкан.

Фашисттер Германиянын хенерте, база оор өзү-биле халдаан чорук совет армияларга удур хой муң танкалар армиянын октаар талазы-биле ача дузалаан. Ол болза, гитлерчилеринин шериг талазы-биле канчаар-даа аажок улуг артык күштүг чүүлү болган. Ыңчаарга ол артык күштүг чорук түр чүве болган болган дайынын хуу салымы оон хамаарыштышаан. Совет Армия дайынын баштайгы үзүндө унар-чүүл болган танкаларын саны,

ың талазы-биле дайынга четпес турганнын ужурунда идекпейлиг камгалапта кирер ужурга таварышкан. Камгалаптыг тулчуушкуннарына дайынын армияларын ханга боровышкан, совет шериглер гитлерчилерниң «чаңгык дайынын» авантюристтик планнарын буза шапкан болган Донда Ростовтун болган Тихвинниң чоогунга, Крым болган Москва чоогунга немец фашисттер армияларга уда-дараалашкан согушкуннарын таварыштырган. Москва чоогунга болган төөгүлүг тулчуушкунга Совет Армия генералы сталинчы планын боттандырдышаан, гитлерчилерин чыла шапкан болган оларны Барын чүгө 400 километр ажык черлер-же ырадыр шывадапкан.

Дайынын ол үе-чадазын стратегия түндүгүндө үнелештир, эш Сталинниң чугаалааны болза, дайынын салымы ам хеп-хенертен кире дүжүп келир байдал-биле эвес, а үргүлчү хедип турар мындыг факторлар-биле шийирлеткенге: тындыгы бижымы, армиянын сагыш сеткил талазы-биле идеедин дивизияларын саны болган шынары, армиянын боо чөспөгөзү, армиянын начальны составынын организацы арга-мергезидери.

Совет Эвилелин чаңгыс согуш-биле харыксырадып, бүдүн чартын, азы ийи ай дургузуда Уралга чедер дээр гитлерчилерниң планнарынын буступ дүшкөн чорук болза, Совет күрүнеи чок кылып узуткаар дээр ийишке азы ында-ла дээрже, дайын соонда боттарынын чик олчазы болур кылдыр ону ол хире кошпадыр алыр дээр америк-агли империалисттерин кем-бурутуг бодалдарын доктаашкан. Америк-агли империалисттер фашисттер Германияга дузалаарын үргүлчүлүк турганнар.

Хой улус массаларын бажынынын-биле гитлерге удур эвилеге кирер кылдыр албаатарышкан АКШ-тын, база Англиянын реалсылыг бөлүктери боттарынын СССР-ге удур политиказын үргүлчүлүк турганнар. Ол политика болза Гитлерни Германия-биле Совет Эвилелин чыскаандырын демсештир-геш, оон кийи болган материал талазы-биле күштерин төвдүрүп харыксырадырын чедип алыр дээр Европада ийи фугаар фронтуну ажыдарын өй-

биле сонгарладып турганындан тодаргай көстүр.

Кажан Совет Эвилели гитлерчи Германияга удур хосталгалыг дайынын чоруда бээрже, фашизмге кулдандырган улустар болза, гитлерчи Германия ийи фронтунга кыскааштадыса доранна чыла шапкытар дээрзин четпейип манап турганнар. АКШ-тын реалсылыг күштери өскө чүве күзөп турганнар. Ыңчаарда сенатор безин турган Трумэнниң ыят чогу-биле меделээни болза: «Бир эвес Германия тилеп бар чыгса Россияга дузалаары апар бис, а бир эвес Россия тилеп алтар болза, Германияга дузалаары бис. Ындыг байдал-биле улам-на хой өлүкүп тургай-лар-лаан».

Ындыг политиканы совет улустун эң каржы дайыны Черчиллени баштаар Англиянын реалсылыг бөлүктери чорудуп турганнар.

Европада ийи дугаар фронтуну ажыдарын өш-биле сонгарладырын политиканы болза, совет-герман фронтунга бодунуң бүгү кол-кол күштерин тудар арганы фашисттер Германияга берген. Европада ийи дугаар фронтунуң чогуң ажилдаш, гитлерчилер болза, 1942 чылдың чайынында совет-герман фронтунуң мурнуу-барынын уунга улут шаваар халдаашкын эгелээр аргалыг болганнар, ол шаваар халдаашкынын совет шериглер Сталинград чоогунга болган Согу Кавказга доктаашкан. Ийи дугаар фронтунуң чогуң фашисттер Германия ажылаан болган 1943 чылдың чайынында Курск районунга бодунуң шаваар халдаашкын чоруткан.

Ыңчалаа-даа, гитлерчи Германия биле Совет Эвилелин чыскаандырын демсештирлешкен, ону харыксырадыр дээр АКШ-тын база Англиянын реалсылыг бөлүктериң планы буступ дүшкөн. 1942 чылдың чайынында гит

Экзаменерге чедишкиниг белеткенир

Байлак утка-шынар биле кезезде долдунган турар бистик школаның амыдыралы ылангыя бо хүнерде, каян экзаменер чоокшулап турар үеде, оза совуругангы болгаш ою хевирлиг болур. Шыңчириниң болгаш доозарының экзаменерин чорудуп турар үеде башкыларның болгаш өөреникчилериниң аякылыны чыл түнели оза көсүк болур ийнип, ылангыя кол-кол эртемнерин башкылаашкында кошкан болгаш күштүг талалар тодаргай-биле илеретилер. Мынчангаш бо хүнерде башкыларның база өөреникчилериниң аякылы хайнышкынык бек көрдүрүшкүне, организастыг байдалга турары билдингир. Ам экзаменериниң түнелинин дугайында, база өөредилге чылының нити түнелиниң дугайында баш бурунгаар түнел үндүртүп шыдаатмыс. Ындыг болза-да, школаларың хай кеңиери хамаарышкан, экзаменерге бе-жеткиел талазы-биле нити характерлиг түнелдерин үндүрүп болур. Экзаменер дээрге, амгы өөредилге чылында башкыларның аякы-чорудулазынга бүрүн хамаарытгалыг чаа чүдүлү илередиң турар школа аякылының шыңчы көрүнүчү болур ужурулг.

Хамыктын мурунда кол чүе болза, бодунга, бодунуң башкы аякылының шы-варына, башкылаашкының болгаш өөреникчилериниң кижизидилгениң шы-нарына бекке негеделиг болурунда, Пе-дагогиканың ол ындыг шыңгы негел-дези хынамчалык-биле кылган бижимел аякылының тектилеринге, экзамен-верге кирер билеттериниң ужуру-указы-нга экзаменерни эртериниң чигедир, өөреникчилериниң билининиң демдел-легинге кошкандыкынын болдурбаза чо-гуур школа аякылының хыналдазының стилеге бодунуң илерешкенин тыпкан турар. Амгы үеде бодунга аң чугула кич-зегейни хаара тутса чогуур чүдүл бол-за—школаларының билининиң чугаа чок өзүшкүчү өөренип эртен эртем-нериниң улуг, ханы уталык болур. Фи-зика, химия, биология болгаш матема-тика эртемнериниң талазы-биле амгы бо-лур экзаменерниң белеткелгич көрү-зүг материалдарыны аякылаашкыны, лаборатория кичээлдериниң үзүктел чок эртиникини каянгызындан-даа артык калбак болган турар ужурулг.

Экзаменер улам бекке негедиле эки шынарды эртен турар кылдыр, улус өөредилгениң органның, школалар дүдүрүлгүлери, башкылар коллективте,

ри организастыг болгаш белеткелди-улуг аякылы кылдыр хүлээлгелгил. Эк-заменер бүгү-лө школаларга, кайы-даа школаның класс бүрүзүнге оза үле-герлиг эртен турар. Аңаа холбаштыр, бү-гү эргежон чугула байдалдар бер-даа, ону ыччаар эртерини башкылардан болгаш улус өөредилге органныңдан бистик большевик партиялык, совет ча-заавык шыңгызын-биле негел турар. Ынчангаш экзаменерге белеткелдиң үезинде, оларны эртерип-даа турарының үезинде бар болдунган частырылгы четиертиң чогуур өйүндө илереткеш, дүрген чайладып узуткаар ужурулг. Шап ындыг частырылгы четиертер бисте хөйү-биле көстүп турар.

Экзаменерге чедир ам каш-ла хонук артык, ынчаарга Барыс-Хемчи, Бай-Тайга, Чаа-Хөл, Улуг-Хем районнары-ның школаларында экзаменерге белет-кел калбарбайн турары хыналдадан иле-рэн. Школаларга чоруткан хыналдалар, ның хүнүнде өөреникчилерни болгаш башкыларны экзаменерни чедишкиниң эртеринге мобилизастай кылгы-рып турар чангыс-даа лозун, чангыс-даа плакат класстарда чок болган. Экзамен-ер эртериниң айттырылгы башкы-лар советтеринге, өөреникчилер органи-зацияларының, класстарың болгаш нити школаның хуралдарына чугаалаш-паан ийикпе школаларың хана солун-нарына чырытпаан болган. Ол аякылы ада-иелерниң база хөй-нитиниң орту-зунга чорутпаан. Интернатта чурттап турар уругларга аш-чемниң көвүдөл-гелер нормаларын тургуспаан.

Школаларың билини ханызы биле хынал, аңаа шың демдикти тургузары амгы өөредилге чылында чорутунар эк-заменерниң дүрүмү илдиң. Башкылар болгаш улус өөредилгениң органның сап стурер ийикпе экзаменер үезинде каныгы-даа хевир-биле күрүнне мегелээр чергелиг чоруктары болдурбас ужу-рулг. Ындыг чоруктары болдурган школа удурткучулары болгаш башкы-лар шыңгы харысалганы хүлээр апаар дээрн чугаалаш. Ынчангаш эртенгеш сап стурер фактылары бо өө-редилге чылының түнелинде болдур-бас-биле шийтирилг хемчеглерни алыр керек. Аңаа холбаштыр Чыры-дышкын Министрствозунуң инструк-цияларында айткан экзаменер эр-терилгениң корум-чурумун шыңгы сагып барымдалары эргежон чугула. Ол корум-чуруму хажык чокка күе-с.

тирениң контролон улус өөредилге-яның органның болгаш школалар удурткучуларына инструкция шыңгы-зы-биле дагыч турар.

Экзаменер эртеринге улуг рольду ассистент ойнаа турар ужурулг. Ас-систент болза, экзамен эртерип турар башкының чүтле көвүлгезин болгаш консультантызы эвес, хары оң-биле кады ук экзаменерни шыны-биле эр-териниң контролон боттандырар хүлээ-гелиг. Ынчангаш экзаменерге ассис-тентилерниң бот харысалганы база ролун бедирер керек. Олар экзаменерге иденпей чок чорутуп болдурбайн, шы-гдагып турар өөреникчилерге айтты-ралары салып, оларны билини алызын-га чедир анализтеринге башкы-биле дөмөй кирээр эргелиг.

Ортумак школаның 10 класстарына доозарың экзаменин чорударың оза кичээлери салыр. Доозуп турар-ларың билинги школаның демдик са-лышыкыны, оларны белеткелдиң шы-нарын, алызы барып дээди өөредилге черлеринге өөреникчилер ийикпе, албап черлеринге аякыларың талазы-биле оларны белеткел үндүргөн школаның аякылының нити демдээ берген турар. 10-гү класстарга экзаменерни чоруду-руның организастыг болгаш методика-зы мынчангаш улус өөредилге органи-нарының тускай хыналдазынга турар ужурулг.

Экзаменер эртериниң инструкция-зы оларны олче шыңгы албадал тур-ар. Улус өөредилге органның амы улус харысалга онаажык турар. Олар школаларга чүү болуп турарың үргү-чү хайгаарал, башкыларга болгаш шко-ла удурткучуларың сумелери берип, частырылганы болгаш четиертери аякылың чорудулазынга адп чазаар. Ол чүтле улус өөредилге органның аякылың шыңгы организастыг бай-дал бар турда ынчаарда ам чедип-киниң ботанып шыдаар. Бичиң үр-мек чүдүдере чедир-ле корум-чуруму шыңгы тургузары ам школаларың болгаш улус өөредилге органның экзаменерге белеткелдиң чедишкиниң чорудуп, оларны бедир денелге эр-терин хандырар. Бистик областың баш-кылары болгаш школалары ол сорул-ганы алдарлык-биле күөсүдип, өө-редилге чылын чедишкиниң доозуп шыдаар дээринге ынчангаш чыгынып турбас.

П. КУРЧЕНКО.

ҮЛЕГЕРЛИГ НАДАРЧЫ

Нызыл районда улгатыр катышкан Совет Тыва колхозтуң хойжузу эш Кунгаалай ий чылдыг дүргүзүндө ка-дарган малын чангыс-даа хорамча чо-ка кадалапал келген болгаш эртен 1949—1950 аякы-лагы чылында 114 баш төрүүр хойдан 126 хураганы, 31 төрүүр өшкүден 35 анайны чангысты-даа өлдүрбөн бүрүн ажаап алган.

Бо чылын эш Кунгаалайда 149 баш төрүүр кыс хойлардан 159 баш хура-ганыны, төрүүр 59 баш өшкүрдөн 64 анайлары бүрүн камгалап алган.

Эш Кунгаалай чыл бүрдө кадарган хойун хорамча чок чыл аягырп, оң чаш төлүн бүрүн ажаап ал турары та-

варылга эвес. Оң карак нызыл күш-ажаалды болур тур.

Эш Кунгаалай малды чайыңы үе-зинде семиртп дээш, чазын ийи чер-ге, чайын ийи черге, күзүн ийи черге малдыг одарын 6 кезек черге солуп одарладыр. Кызын хойну каяжаке кежээ кирерде чангыстап хойнуң кы-рын аштап кириер. Кадыр дагаларың харын чузуктап тургаш, дагың дияр өздүндөн чегерип, сизини боду ке-зип, эң бедир эки шынарлыг сизени уюшеш чаш хураганнарга керелдээр-биле үзүп тургузуп турар.

Баштай чаш хураганнары чедя хо-

нунка тускай кажаага тургусчаш, өң соонда он хонукта база бир тускай доруктуруп, ындыг хевир-биле бүгү чаш хураганнарын төрөн хүндөң ег-лээш бир ай дүргүзүндө үш кажаага ажаап турар. Оң түнелинде хура-ан-нар басылашкан, баштай төртүнүгө-нери-биле чаш хураганнарың холуң тургуспас, бир ай болганда ам катыш-тырарга чаш малдыг бажың менди алырарга онаа эки хемчеглер болур тур. Эш Кунгаалайың үлегерин еске кадарчылар алыр чорум тергил чугу-ла болур.

О. ЕНЗАК.

бистик черивисти немец-фашист эл-дерчилдер чедишкиниң аштап арыл-лаан.

1944 чыл болза, Совет Армияның тил-делгериниң шийтирилгич чылы болган. Ол-да чылын совет шериглер гитлерия Германияга стилини он согушкуннар-ны таварыштырганының түнелинде со-вет шериглер фашист эзелекчилерни бистик чуртувустуң девискээринде сы-вырып үндүрештиң дайыны фашист Германияны девискээринге апарган болгаш Европаның дарлатырган улустары-на аны-дунмаңың дузаламчызың холун сунган.

АКШ-тың болгаш Англияның эрге тутуу боттары Совет Эвилелин олар харыксырадыр деп бодат турган бодалы буступ дүшкөн деп чүвени көргөниң соонда, Совет Эвилели эзелекчилерниң дузаламчы чокка бодунуң күштери-биле гитлерия шериг машиназын чылча шаваар, бүгү Германияны эзелеп алыр болгаш Францияны хостадарын ботан-дырар деп чүвени олар көргөшкөн бот-тарының шериглерин Солту Францияга эзеп дүжүргөн.

Европага ийи дугаар фронту аяктын-ган соңда гитлериял боттарың кол күштерин дайының салым-чазаны шийтирилтиип турган совет-герман фронтуга тутушпаан турган.

1945 чылдың эгезинде Совет Армия фашист Германияга ханылап шаап кирерин эгелээр. Бо шаар халдаашкы-биле совет шериглер гитлерия Герма-нияны тилээр долу болгаш бүрүн тил-делгени чоокшулаткан болгаш ол-ла үе-де гитлериял Арденн районуң шаваар халдаашкын кылганының түне-линде берге байдалга таварышкан аме-рик-англи армияны чылча шаптырыш, кындан тынан алган.

Тилелгениң тутун Берлинниң кырын-га кириңдер деп эш Сталинниң кылгы-ры-биле сорук кирген совет дайынчы-лар герман фашизмин эң сөөлүг тур-лаанче күштүг шаваар халдаашкын чо-рутташтын май 2-е Берлинни бүрүн

эзелеп, Тилелгениң тутун рейхстагтың кырынга кириңкелген.

Май 8-ге гитлерия кол командьыл-ды төлөөлери Верлинге бүрүн дүжүп беришиңниң актызың ач салганар. Фашист Германияны тилелгениң улуг хүнү келген.

Делегейде бир дугаар Совет социали-стик күрүнени узууток чок кылдыр, Евро-паың улустарыңга фашист кулда-нышкынының долгунун кедирер дээш гитлериял болгаш оларның дуза-лачылары—америк-англи империали-стерин бодал алган бодалы буступ дүш-көн. Фашист Үш дугаар империя бу-зундуларың адаанда хөөржүгүңгиле.

Гитлерия Германияга удур дайыңга бодунуң төөгүлүг хостакчы аякылы күө-сүткөш, делегейиң агрессивизмиң Ба-рыын чүтө одаан узууток чок кылгаш Совет Армия делегейиң ийи дугаар дайыңыга фашист Германияның кол эзелекчизи—империалисти Японияга удур бодунуң тилелгелге боо чепсөн угландырган Япон империалистерин кол согушкунуң күжү—Квантуң эрми-яны чылча шапкан, совет шериглер им-периалисти Японияны дүжүп бөрүнниң актызыңга ач салырын албадал. Ын-чангаш, делегейиң агрессивизмиң Чөөң чүтө одаа узуутоктың. Шапкан тура-ла орус чери турган черлерни Япония а-биринен турганын Совет Эвилелиңге эгитинген, ынчаарга империалисти Япо-нияны дарлаатын турган Азияның улустары хосталган.

Фашист Германияга болгаш импери-алисти Японияга удур совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайыны хостакчы чаа-гай хүлээлгени бодунга алган совет улустуң тилелгези-биле доозулган. Бо болза, хамыктың мурунда советтин болгаш күрүнне тургузууң тилелгези болган. Октябрь революцияны-биле тө-рүтүнгөн социалист тургузуп бистик улзувуска болгаш бистик армиянык улуг болгаш тилелтирбес күштү берген.

Совет нитилелдиң мораль-политиктиг чангыс эвинге, улустарың эп-найралы-на болгаш амыдыралчы совет патри-отизмге даянышпаан, Ада-чурттуң улуг дайының чөптүг, хостакчы ха-

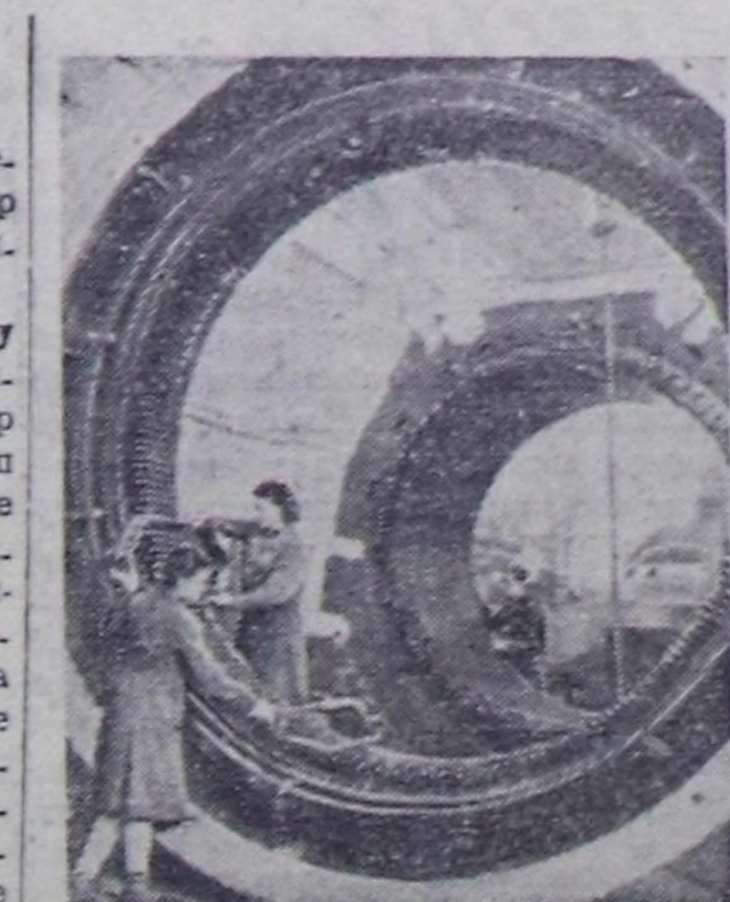
рактеринге сорук кирген совет кижилер тылга куш-ажаалчы, фронтуга өшпөс улуг-улуг чедишкиниң көргүскөн.

Бистик чуртувустуң бүгү улустары улуг орус улустуң башталгазы-биле, большевик партияның удуртулазы-биле социалист Төрөн чуртту камгалаарың көрдүрүп үңгөн. Орус улустуң Совет чазакка ханы идегели фашизмин тилелгези тилелгени хандырганының шийтирилг күжү болган. Гитлерия Германияга удур дайыңга Совет күрүнне аякы-агай-ны хөгжүдериң болгаш организаста-рының талазы-биле, дуружланың, боду-нуң шериглериниң мергежили болгаш дайыңгы сеткил сагышың талазы-биле, улустуң туртуштууң болгаш чангыс эвиниң талазы-биле бодунуң дайынын-дан күштүг болган.

Большевик партияның төөгүлүг ужу-рузында ында Дайын мурундагы чыл-дарда большевиктер партияны бистик чуртувусту идепкейлг бүгү талагы камгалап белеткен. Совет улус Ленин—Сталинниң партияның удур-тулазы-биле бодунуң чуртун дайының материалдыг херектели хандырып шы-даар бүгү чүвөлөр бар күчүлүг индуст-рилик колхозчу күрүнне кылдыр хууду-руп алган. Ада-чурттуң Улуг дайыны-ның хүнеринде большевиктер партия-ны фашист эзелекчилерге удур бүгү улустуң демиселиңни сорук кириңкизи болгаш организастык болган.

Ада-чурттуң Улуг дайыныңга совет улустуң тилелгези болза, Советиң Чепсетиг Күштериниң тилелгези, сталинчы шериг эртемниң политиказы-ның тилелгези болган. Эш Сталинниң аякыдал кылганы мурунчгы совет шериг эртеминге даанып алгаш Совет Ар-мия гитлерия Германияны армия-зы-биле тулушкунга оларны чылча шапкан. Төрөн чуртунга кызыгаар чок ынанашкыдыг кылдыр кириңкизени совет дайынчылар тилелгезге орутка тавар-кып турган каныгда-да бергелери бы-жыг болган билгир-биле аяк тилел турганар. Совет Армия болза, бистик үениң бирги чергезиниң армиязы деп чүвени дайын көргүскөн.

Гитлерия Германия болгаш империа-листи Япония-биле дайыңга совет улус-

СВЕРДЛОВСК. «Уралэлектрострой» заводтун коллективниң коммунисттик улуг тудутларының чыгы-ларың күженишкиниң күш-ажыл-биле күөсүдип турар. Олар Куйбышевтиң суг күжү-биле аякылар электр станция-зынга болгаш Волга-Дон каналыңга күштүг электр шимчедикчиңи белет-кеп турарлар.

Чуртута: чехте улуг электр машина, Бригадир А. Храмова (солгай тала-зында) болгаш В. Сырщикова күчүлүг электр шимчедикчиңи статорун белет-кеп турары.

Чуру Б. МЯСНИКОВТУУ.

Район бюджетиниң күөсүлдези

Кызылдың көдөз район Советиниң чорота чаа болган үшкү сессиязыңга районун 1950 чылдагы бюджетиниң күөсүлдезиниң болгаш 1951 чылдагы бюджетиниң бадылар дугайың чугаалаш-кан. Районун 1950 чылдагы бюджетиниң оруналгы көзө 109,4 хуу, чаргы-далдыг көзө 99,8 хуу күөсүткөн. Колхозтардан олча-ажык үндүрүң чы-ырының планы 57 хуу күөсүткениң болгаш садгы организастыгыңдан кирер орулга үндүрүң чырының планы 92,4 хуу күөсүткөн.

Район бюджетиниң күөсүлдезин хан-дыр дугайында райкүөсүм болгаш оң саң килдиз чепсес аякылааны депутаттар шыңгы шүгүмчүлөөнөр. Көй-Тей суму Советиниң даргазы Огур бюджеттин болгаш саң-хонун корум-чурумун каржызы-биле үрөп турган.

Районун чамдык албан организация черлери бюджетин чырыдалдыг көзөң күөсүдериң хандырайын, оларга берген чарыза чогуур түнерин чепте чарывай турганар. Районда культура чырыдышың талазы-биле инспектор Сумбаева чарыдаа чогуур хөрөңгизиниң чүтле 65 хуузуң чарыдаан.

Кадык камгаламның шүгүмү-биле аш-чемге чарыдаары-биле берген хө-рөгүннөң районун кадык камгалап килдизиниң эргелекчизи Зинченко чан-гыс рубль-даа чарыдаваан болган. Таспы суму Совети чондан бот-онаал-га үндүрүң чырыда чурткычыларга витаминия бижип бербейн анаа-ла хол үжүү берип турган, мынчангаш ол сумуда бот-онаалга үндүрүңүң үчүдө, сан түнү шуут будулган турар.

Районун 1951 чылдагы бюджетин ессия чангыс үн-биле бадылаан.

Тилелгези болза, И. В. Сталинниң стратегия гениниң тилелгези болган. Ада-чурттуң Улуг дайының чылдарында эш Сталин совет шериг эртемни хөгжүткөн болгаш байыткан, дайының аякы тилелгезини уран артызынга бистик дайынчыларыңы эвөрткен. Ада-чурттуң Улуг дайынының хүнеринде калбарып турган эң улуг тулушкун-нарың чорудулазын эш Сталин боду-нуң холуңга алгаш Совет Армияны, бистик улустуң бүгү делегейге төөгүлүг тилелгезиңге эжелген.

Герман фашизмин болгаш япон империализмин тилелгези совет улустуң тилелгези бүгү делегейге төөгүлүг ууур дузагы. Фашист күрүнелериниң ботун шериг талазы-биле чылча шапканы бол-гаш ол чылча шавышкыңга Совет Эви-линиң шийтирилг ролу социалист система биле капиталист системаның аразында күштериниң денелги соци-ализмин талазынга аякылыг кылдыр шуут эскерткен. Европага фашизмга чылча шапканының түнелинде Польша, Чехославия, Венгрия, Румыния, Болга-рия болгаш Албания улус демократия-ны чурттары апарган, Германияны Демократт Республиказы тыптып кет-кен. Империалисти Японияны чылча шапканы, ам америк интервентлерге удур маадырдыг демисели чорудуп турар Вьетнамдыг демократтыг респу-бликазын Кореяны улус демократтыг рес-публиказын тургузарыңга чедирген. Фашист күрүнелериниң ботун чылча шапканының эң-не чугула түнели бо-лза, Кыдатта национал хосталгалыг шим-чезкиниң төөгүлүг тилелгези, Кы-даттың улус республиказының тургу-сунганы болур.

Делегейиң ийи дугаар дайынының сөөлүдө капиталист чурттарың бот-тарында улуг эскерлишкинер болту-лаан: Элээн хай капиталист чурттарда коммунист болгаш аякылың партия-ларын савдыры улуг-биле өскөн, олар-ның саны өскөн, оларның организасты-лары быжыкан. Колонияларда национал хосталгалыг шимчезкинер өзүп турар. Ынчангаш фашист Германияны кү-жү-биле Совет Эвилелиңге согушкун

Политкижизидилгениң большевикчи удуртулганың кошкагындан

Мөңгүн-Тайга—областың төвүндөн ыран, орук харылза талазы-биле бер-ге район дээрси кыгга-даа билдинир. Оон башка оң өскө районнарда онза-лаңыр чүези чок. Районда чонун кол амыдыралы—маг аякылы. Оң-биле чергелештир, улус өөредилгезиниң бол-гаш кадык камгаламны аякылары чугула чери эзеп турар.

Районда дөрт-ле суму бар. Бо чы-лын оң бирээзинге, Хурен-Тайгага, медлунт аякылар соруга салган. Таптыг-ла февраль айда «суму төвүнде медлунтуң аякылар чери белең, барып аякыла»—деп, айтмышкыны кадык камгалап килдизинден алгаш, анык эмчи Кирякина чорупкан. Чедер берген. Нити байдал мындыг болган: ханаларын безин эки чылыглаваан, сон-галарыңдан хат сыгыгып турар бичи өрөөлөгөш. Дашында чангыс кулаш безин чепсес ол токтагыт. Оон өскө чүү-даа чок. Ам канчаар? Делир чорур дээрге, орайтай берген, район төвү оортан 12 километр хире терде. Часы соокту болгаш узун дүңү дола-дола эртергеш, эртенде делир чы-лашпап чедип келген. Оң соонда чүү-даа болбаан. Ол эмчиңиң ында аппа-рып каапкан херекселдери ам-даа чыт-пышаан. Район төвүнде эмнелгелди одаар ыкы 2 айның эгезинден бээр үзүлгөн. Специалист эмчилерни көөргө, эртенге-не, кежээниң-не эмнелге чоо-гунда ылаш хирээлгич, топкак каяккан турар турар. Кызылар олар? Чоокта чаа кезе-лаа чонун хуңдүткисли-биле бүрелип турар, уруглар эмчиң Гри-горьева болгаш эмчилер Максимова, Терехова база өскөлөр-даа болуп турар.

Шап ындыг күш-биле үндүргөн чыгык алаа четириң? Чүтле боттарың олу-рар бажыңнарыңга база арыг кижилер шийтир кабинетке арай боора четиң болур. Ам мырнай курулган. Шеф-биле район сурунуң чурткычылары-ның хад берген каш кулаш ыкыны эм-нелге захозу Биче-оол, арагычы хуу кижиде чедирипкен. Кадык камгалап килдизиниң эргелекчизи эш Спроб чүлү кылды олурарың? Эмнелгениң бар ма-бинедин чурттаар чер кылды алган, хоруй берген олуруп турар. Масса-биле каныгда-да харылзаа чок, харын чонга доңдуру аажок. Хуралдарга, лекциялар-га чалаарга безин келбес. Март айның төңүзүндө Мурт-Аскы сурунуң анык интеллигенцияның хуралы болган. Медицина аякылаңчыларын үш хуралга келдирер-биле чангыс удаа эвес ча-лаан, ынчалза-даа чангыс-даа кижиде келбээн, харын-даа Спроб боду база

келбейн барган. Чангыс ол эвес өскө-даа чижектер кончуг хөй.

Районун аякылы чоннарының орту-зунга кадыкылга аякылы болгаш меди-цина пропаганданы калбартайн тур-арының ужурунда, чамдык черлерге улустуң лама, хамнара чүдүүр, олар-ның «дузаламчызың» чүткүүр хөөнөр хөй. Чижээ: 1951 чылдың март айның сөөлүг чартында партия райкомунуң хөрөжөөнөр ортузунга аякы чорудар килдизиниң эргелекчизи эш Докчатлаа Мөген-бүрүнчө сургакчыл чорупкан.

Сумунуң девискээринде хамаарып турар бир аалга шала орайтар чедер берген. Ырак черге айтка чоруп шы-лаптырап, доңуп чораан аякылаңчы ол аалга чынып, шайлап алыр соруга-биле аякы дүшкөш, чангызын безин ужулбай, бир өгже дорт-ла басыпкан. Уткучтур бир-ле кадай үнүп келеш: «Өгже кирбейн өршөп көрүңер, оң-да аарыг кижиде бар, бергедеп тур»—дээн. Ам канчаар, ылавы-ла кирер дээш албадал чүткүүрге база эп чок. Эш Докчатлаа кирерин даган дилээр: «Бир-тээ ыңдып чүе болганда, оода чангыр уштып ал көрүңер-деп, кадай аада ширин чугаалаан.

Кире бээрге, онзагай чүе-даа чок. Аарыг кижиде барың-на бар, ындыг кон-чуг кижиде девидээр хире берге эвес чүгээр-ле болган.

Чүлү бодааны ол, ол кадайның? Мө-ген-Бүрүнчө ам-даа боттарың хоралыг аякылы үргүлчүлөп турар Көңүр-Хам-ны ийикпе, азы Сундуй-Ламаны чалаан чүе-дир, ол чалаканның келир үези чедип келген ол кадайның ын-чангаш девидеп турганы сөөлүндө иле-рэн.

Өскө бир чижек: ВЛКСМ-ниң Мөң-гүн-Тайга район комитетиниң секретари эш Чедер-оол база-ла ол сумуңе сургакчыл чораан, аныктарың бол-ган. Орта аныктар бары-ла келбээн. Оң чылдагааны, олар база-ла хурал-сулгаага барбас дугайында дөмгө-ле Көңүр-Хам, Сундуй-Лама оларның бу-руу сурталыңга азыкканы тодаргай илерен. Мындыг чижектерни санаар болза оон-да хөй.

Мынчангаш, районун партия совет, комсомол органныңдан аякылы чон-нун ортузунга политмассалыг кижизидилге аякылы кончуг кошкан чорудуп, кадык камгалап аякылы чогуур удур-тулга-биле хандырайн турарын үстү-дө чижектер чугаалап турар-дыр.

Б. ЧЮДЮК.

Районун чеди чыл школының башкызы.

Парлатынмаан чагааларның изи-биле

Областың национал театрының аякы-лында чептер дугайында корреспон-дент редакцияга чагаа бижээн. Театр аякылында чептерни илередиң турар шүгүмчүл чүдүл редакция ВКП(б) обкомунун пропаганда болгаш агитация килдизини шийтичкен.

Бо дугайында ВКП(б) обкомунун пропаганда болгаш агитация килдизини эргелекчизиниң оралякчы эш Лопсан-оолдуң редакцияга дыңдатканы

болза,—театрның аякылы чептерни шүгүмчүл чүдүл фактылар ший болган.

Театрның аякылында илеретинген бар чептерни чылдарың болгаш соң аякылы экинжиңиңиң областың урап-чүдүлдер комитетинге, база театрның дирекциязынга ВКП(б) обком айтты-каны берген, ылангыя ол айттыг дуга-ында театр коллективни

ЭМЧИНИН СҮМЕЗИ

ОСПА

Оспа (быжар думба)—эң не хоралыг болгаш айылдыг, база халдавырлыг аарыг. Ол аарыг эртеги үеден бээр туруп келген. Муң чылдарың дургузунда улус оспага эң не коргунуч аарыг кылдыр санап чоран. Оспа аарыгдан дына хөй кижилерниң өлүп чоранын төөгү билер. Шаанда ооң биле демисекири-ниң аргазы чок турган.

Амгы үеде оспа биле демисекириниң чепсээ—тарыыр арга бисте бар.

1796 чылда эмчи Дженер оспага удур тарылганы ачтыган. Ол бичин уругтаң өштүгө бичин шийабатер кылгылаш, олче инек саанчызының холу-га үнүп келген бичин оспа суглангы-жыгаштардан суук чүвени алгаш, дег-нип каан. Ол саанчы инек оспазындан аараан турган. Ол уругту хынап көрүп турарга оспадан аарбас, оспаның халды-выры ол уругта чышынмас болган. Ки-жи шийибели ол гениальдыг ажыдыш-кыны оон ыңай байлакшыда берен. Ол арга бүгү делегейге дүргөн тарай бер-ген.

Капа-ла оспага удур тарылганы чо-рутканыл, аңаа чоңуң оспа аарыгдан аарыры дүргөн эвезеп турган.

Хааның Россияга чылда-ла он муң хире кижин оспадан аарып турган бол-жак, оспа тарылганын чоруптайн тур-ган.

Бүгү-штиниң ыяавыла оспа тарыл-ганың улуг укур-дузанын барымда-лааш, РСФСР-ниң Улус Комиссарлары-ның Чөвүдөли 1919 чылда оспа тарыл-ганын ыяавыла чорудар дугайында тус-кай декретти үндүргөн. Амгы үеде ыяавыла чорудар оспа тарылганың дузазы биле Совет Эмгекчилер оспаны чок болдурган. Ынчаарга аарыгның ийн-чангыс болушкуну арга-да бар. Ынчалза-даа ол чедишкенин биске тайбыччыраар байдалды бербейн ту-рар болгаш оспага удур ыяавыла та-рылга чорудар дугайында дүрүмнү шынгы сагырың бистен негеп турар.

Оспага удур баштайгы тарылганы бир хар четпез уругларга, ийн дугаа-рын — 4—5 харлыгларга, үш дугаа-рын — 10—11 харлыгларга, дөрт дугаа-рын — 19—21 харлыгларга тус-тус чо-рудар.

Кадык уругларга баштайгы тарыл-ганы чурталганың бир дугаар чылың-да ыяавыла чорудар керек. Оспа аарыг бар болу бергенде, уруглар ийн недея чөдө берген болза, тарылганы чо-рудуп болур.

Уругларны болгаш улуг кижилерни тарырының мурунда эмчи азы фельдшер ол кижини хынап көөр. Бир эвес ол кижини эди изип аараан, азы шөйүдү аарыгларын аараан, азы кеш шивикчилээр аарыглардан, чикээ-лэрге, экзамдан болгаш оон-даа еске аарыглардан аарып берген болза, ол кижиге кадык болуп сегиге тарыт-кыш кылбас. Оспага удур тарыл-га...

ны чорударда арыг-шеверин шыгы-зы биле сагыыр керек.

Уругларның иези болгаш оң дол-гандыр турарлар ыңдыг арыг-шеверин са-гыры чугула. Тарылганы кылыр му-рунда уругту чутгаш хевин солуп ке-дирер керек. Тарылга кылган черин хеп дүрбү бербезин дээш хайгааралды тургузар керек. Ол сорулга биле уру-га чолдак азы мырнай чеди чок хой-лени кедирер керек. Тарылга кылган черин хирленер чоруктан камгалаңар.

Уругтуң ада-нези, оспага удур та-рылганы чоокта кылган уругту сугта эжиндирип, чуп болур бе, деп айттыры-ны сонугурап турар. Ол айттырымы бо-лур деп харылап турар. Бир эвес та-рылга чедишкенин чоруп турар бол-за, ынчаарда 4 дугаар хүнде кызыл дөстөкчигеш тытыр. 8 дугаар хонку-да дөстөкчигеш ириңелчек суглангы-жыгаштар биле солчур. Ийн хонгын соонда ол суглангыжыгаштар чоруту-варарып курган эгелээр. Ооң орунуга ыразымаар картчыгаш артар, ооң соонда демгичин орунуга сымдыстачак азы бүрүшкөк сорбуну артырышаан, ол карт дүжүп каар. Бир эвес уругтуң тараан черинге ириңелчек суглангы-жыгаштар үмзөн турар болза, оспага удур тарылганы ол болур болгаш тарылганы бир ай болгаш катап чо-рудары чугула. Ириңелчек суглангыжы-тар тытыш келгенде, уруг эди изип чорукка гаваржыр. Ындыг-ызы-лыг эди изип чоруктан корткан хер-рөк чок. Баштайгы өт изиниши 4—6 дугаар хонкуларда болур. Ооң соонда өт изинишин чоруту өртүлээр. 8—10 дугаар хонкуларда 38—39 градус чедер, а ооң соонда чоруту кудулаш, дүргөн өйүндө денчелинге чедер.

Оспага удур дагынап кылган та-рылга өйүндө температурага эртер. Та-рылга кылган черге улуг эвес дөстө-чек, азы суглангыжыгаш тытыр. Ол дүргөн курган каар. 5—6 дугаар хон-куга кара картчыгаш дүжүп каар болгаш ооң орунуга бичин сорбу артып каар. Оспага удур тарылганын бе деп чүвени билеп аларда, ол уругту медицина ажылдакчызынга көргүзери чугула. Бир эвес тарылганы бир дугаарында кылган болза, ынчаарда хыналданы 7 дугаар хүнүндө кылыр. Бир эвес оспага удур тарылганы дагынап кылган болза, хы-налданы 4—5 дугааргы хүннерде кы-лыр.

Көрүдө хыналданы тарылга кылыр пунктуга азы ол кижиниң бажыңыга оспага удур тарылга кылып чоран ки-жи боду чорудар. Оспага удур тарылга кылдыртканының дугайында шыныгыла-ны хыналда эрткенер алыр.

Оспага удур тарылганы кылдырты-ры бистиң чуртүвүска албан. Кым оспага удур тарылгандан ойталаары, ол кижини чүгле боду аарып берип болурундан аңгыда, а харын долгандыр турарларга айылды таварыштырып болур.

Эмчи П. ЧЕРКАШИН.

Чүгле район төвүнге болгулаар

Чоңну кижизидеринге партияның бир мол чепсээ болза, кино болур. Ол не-гедени областың кинофикация эргеле-ли ыракта-ла күтпейн турар. Кино-лар чүгле район төвүнге болгулаар, орук уунда суурларга хаая баргылаар, а ыраны, машина барбас азы оруктан хайы сумуларның чоңу чеже-даа не-гелде дилег кылдыр, ол түңнел чок артып турар.

Өвүр районун төвүнге чаа-чаа ки-нолар үргүлчү-ле болгулаан сурагдыг болур, ону сумуларның чоңу шүштү барып көрүп шыдавазы билдингир. Ылаңгы Чалааттыга кино келбээнин...

ден бээр 8 чыл чедип турар. Кино келдиртириниң дилеглерин чеже катап кылбаан дээр. Ындыг байдал Саглы. Солчур, Дус-Даг сумуларында база бар.

Биске областың болгаш төп-даа пар-лалгалар үргүлчү көзүп турар, оон номчуп көөрге, бистиң областа кино айттыры үргүлчү-ле чепсээ кылдыр санагынып турар. Областың кинофика-ция эргелели чоңуң ол негелдерини хандыраынче боданырын сагындыр-дым.

Т. СҮНДҮП.

Скарлатина—айыылдыг, халдавырлыг аарыг.

Аарыг уругларның ойнаан чүүлдерин болгаш хевин дамчыш-тыр, ол ышкаш чугаалажыга үезинде чөдүлдөн, база аарыг кижилер биле харылзашкан кижилерни дамчып халдаар.

Скарлатинадан аараан кижиниң ба-жыңыга барган кижини болза, оон хал-давырын бодуун бажыңыңче алпарып, кадык уругларынга чышырып болур. Уругтуң мага-бодуна шивикши-лер үнүп, боостазы аарып берзе, ба-жыңыңарже эмчини дораан-на чаланар.

Скарлатина аңгына де-вирлиг, шивикши үмсей анза эртин база болур. Медицина ажылдакчы-лары диатнозун скарла-тина деп илередиң тур-гускан болза, уругту доп-дораан эмнегеже чедиринер.

Аарыг уругту орунга шимчеппей чытырар, азы-чемин таарыштырар болгаш чөп эмвээри чу-гула негетанер. Скарлатина бүүрөктерниң болгаш кулактарын хуулу аарааны хевирлиг үргүлчү каданал турар.

Уругту эмнегеже чорудукканын соонда, уругту хевин болгаш бажы-нын иштиң дезинфекцияларын (эм холуктуг экилдиргилер биле арыгларын) негетер.

Скарлатинадан аарып эрттирген уруглар 40 хонкутун иштинде боду дол-гандыр турар уругларга халдавырын тарайып болур. ИЕЛЕР! Аарыг уругларны кадык уругларже, кадык уругларны аарыг уругларже чоокшуладын харылзаштырбаңар!

Уруглар ажаар черлеринде эргелекчилери, школааларны директорлары болгаш башкылар, уругларның кичээлге келбейн барганы тодаргай биле илередиңер, кичээл үскен уругларны школа-же болгаш уруглар ажаар черлерге эмчиниң шыныгылазы чокка кирибесер.

Тыва областың санитар чырыдышың Бажыңы.

АКШ-та тайбың дээш шимчээшкин

НЬЮ-ИОРК. «Дейли уоркер» солун-дун дыңнадың Ёзугаар алырга, Нью-Йоркка тайбың камгаланың улуг ми-тингизи болган, аңаа хөм биле кеш үле-гү-чүрүңүң ажылчынарының профвеле-линиң тос муң чыгыс кижигунери олу-рушкан. Митингте профвелелиниң даргазы Бен Голд АКШ-та дайын кал-чааралын буруу шаап турар меделел кылган. «Американың бүрүзүңүң ыды-ны хүлээлгези тайбыңны негези бол-гаш тайбыңның чаагай чоруунга ажыл-дап бээри болур-дур» деп ол чугаалаан.

Митингте олурушканнар чангыс эп-сеткил биле резолюция хүлээп алган, ында чугаалап турары болза: «Бистиң чуртка болгаш бүгү делегейге тайбың-ны хандыраынга керек чугаалажыш-кынаарын доп-дораан чорударын көрүп турар бистиң профвелелиниң туру-жун база катап деткип турарымысты болгаш чүүлүгү деп көрүп турарымысты бистер, муң-муң ажылчынар бүзүредил тур бис». «Кореяда хан төгүшкүңүң чорукту соксадырын болгаш корей мар-гылдааны тайбың биле таарыштыраарын чедий алырын күзеп турар бүгү ча-актарның чөвүлөп хуралын доп-дораан чымдыраарыңче резолюция чазакты кыйгыр турар».

«Дейли уоркер» солунуң корреспон-дентиниң дыңнадып турары болза, Гэри хоорайда (Индиан штаты) каң шу-кулгазының үлетпүрүңүң ажылчына-рының профвелелиниң чуртка эң ул-ус салбырының кижигунери болза, корей маргылдааны тайбың арга биле таарыш-тыраарыңче Трумэнни кыйгыртып турар резолюция хүлээп алган.

Ол-ла солунуң дыңнадың Ёзугаар алырга, тайбың камгаланың профвеле-ли конференциясының национал коми-тетиниң дыңнатканы болза, каң эзилди-рер болгаш эът консерваларының завод-тарының ажылчынарының ортузунга база оожум океан биле атлантук эртен-риниң тудугларында болгаш хоорайла-рында чорутуунан санал айттырылганы-ның түңнелдери санал-онал берген ажыл-чынарының хөй кезин Кореядан америк шериглерни үндүренин болгаш тайбың...

ЯПОНИЯ. Америк эжелет эрге-чагырга шагдаа тургузар деп мегелеп алгаш, япон шеригни катап тургузуп турар. Америк эрге-чагырганың дузаалың Ёзугаар шагдааның саның 218.000 кижин чедирип турар. Ол болза, Японияның дүжүп бээриниң мурунда турган шагдааның санын. дан барык дөрт катап хөй болуп турары ол. Шагдаа «өөредилгези» деп алгаш, шериг өөөредилгезин калбартып турар. Чоокта Гумма префектурага шагдаа «маневрин» чоруткан. ЧУРУКТА: Шагдааларның дайын сургуулу өөренип турары.

ЭТИЛДИГ (КОРГУЛЧУННУГ) БЕНЗИН—ХОРАЛЫГ БУДУМЕЛ

Этилдиг бензин болза, карбюраторлуг шимчедикчилерге одалга кылдыр ажылгатыны хереклетинер. Частыкчының турушту кө-дүренин ол этилдиг суук чүүлден тургустунар. Этилдиг суук чүүл болза, күштүг болгаш айыылдыг хоран болур, мынчангаш, этилдиг бензин база-ла кончуг хораның чүүлүгү болур. Этилдиг бензиниң организмче кирер орунтары: Кешти дамчыштыр — суук чүүл болгаш бус хевирлиг, тыныш орунтарын дамчыштыр—бус хевирлиг, чем орунтарын дамчыштыр — суук чүүл хевирлиг.

Этилдиг бензин, организмче киргеш, кешти, тынар болгаш чем орунтарын алчыгындрып кемдетпейн, ааршылыг болушкунунары тыывылдырбайн, чоорту чыгып алгаш, төп нерв системаның хоралаашкыныг хөдөлгөшкени болдурар. ЭТИЛДИГ БЕНЗИН БИЛЕ ХОРАННАНГАНЫНЫ ДЕМДЕКТЕРИ: Баш күштүг аарыыр, чем чивестээр, уйгу үрелир (удуп шыдавас, коргунчуг, сүртөкчиг дүштүг), чараа болгаш дер хөй төктүр, салаа-лары, дылы, карактарың хаяктыры сирилээр, ааста еске чүве бар ышкаш болур; аар хораннанганда — уйгу улду биле өскерлиг (уйгу чок болур, медээжок коргунчуг дүш дүжээр). Медерелин ыш-кынар, көрбөзүн, силбөзүн чүүлдерин меге байдал биле көөр, ниити байдалы дүвүрөңчиг болур.

Аар хораннанышың өлүм биле үдетинип болур. ЭТИЛДИГ БЕНЗИН БИЛЕ АЖЫЛДАП ТУРА ХОРУГДААР ЧҮҮЛДЕР:

Аъш-чемни дажыгларыңга болгаш шыгжаарыңга саваларны, харын мырнай арыглат-даа каанын ажылгаарың; этилдиг бензинни автобустарга, чинк машиналарга, бүгү хевир-ниң автомобилдериниң кабиназыңга дажыгырың; этилдиг бензинни улус биле, азы еске-даа чүк биле дажыгырың; анык савага дажыгырын болгаш ооң биле кударың; шимчедикчилер кезектерин этилдиг бензин биле чууруң; этилдиг бензин биле хирленген эт-херекселди бүдүрүлгениң-даа, чуртталганың-даа бажыңарыңга курдагын, агаарлардырың; этилдиг бензин биле хирленген оттулар чүүлүгү, материалдар

Кореяда болушкуннар Улустуң армиязының Кол командыларының дыңнады

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократ-тыг республиказының Улустуң армиязы-ның Кол командыларының май 5-те дам-чыткан медээзинде чугаалап турары болза, Улустуң армиязының кезектери кыдат эки-турачылар биле кады дайыңга удур эртер дөштүк тулчушкуннар чорудары үргүлчүлөп турган. Фронтунуң Барыын таламы участо-гунга Улустуң армиязының кезектери дайыңның атакаларын ойтур шаап, бод дириг күжүңге болгаш техниказыңга чидиргилерни таварыштырып турар. Майның 5-те Улустуң армиязының кезектери дайыңның 7 самолөдун анда-ра аткан.

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократ-

тыг республиказының Улустуң армия-зының Кол командыларының май 6-да медээзинде болза, бүгү фронтунда Улустуң армиязының кезектери кыдат эки-турачылар биле кады дайыңга удур эртер дөштүк тулчушкуннар чорудары үргүлчүлөп турган. Фронтунуң Барыын таламы участо-гунга Улустуң армиязының кезектери дайыңның атакаларын ойтур шаап, бод дириг күжүңге болгаш техниказыңга чидиргилерни таварыштырып, Май 5-те Улустуң армиязының кезек-тери дайыңның бир кораблын сүтүгө дүжүргөн.

(ОСТА).

Дайындан качыгдан Кореяның чонунга дузаламчы

ПХЕНЬЯН. Пхеньян радиозунуң дам-чыдып турары болза, Кореяның улус-демократтыг республиказының сонгу ке-зезиң чурттагычларының дайындан ка-зыдан өг-бүлелери, азырачыларындай чарыгланары, ада-чурттуг дайының инвалиттерин өг-бүлелери, ол ышкаш шериг албаныларының өг-бүлелери чазактың бүгү дузаламчызын болгаш чоңунуң деткимчезин ап турар.

Ол дузаламчының инициаторлары бол-за, Кореяның демократтыг аныктары-ның эвилели болуп турар. Аныктарын дыка хөйүндө часык тарылга кампания-зында тараачынарының өг-бүлелеринге дузаламчы көргүзүп турар бригадалар-нын тургузуп турар. Ол дузаламчылар-ның түңнелинде элөөн каш уездилерде часык тарылга кампаниязы чедишиң-ниг болгаш чогуур өйүндө доозулган, база орай тарыыр культураларының та-

рылганыңга бүгү таланың бөлеткел дооступ турар. Кансо уездинде Цоварин сууруң аям-кытар организациязының кижигунери сууруң бүгү чурттагычларының дет-кимчези биле тараачынарының өг-бүле-леринге дузаламчыны эки организас-тааннар. Ооң түңнелинде эрте тарыыр тарааларың тарылгазы доозулган бол-гаш апрелдин 15-тиң бетинде хөвөжин тарылкан.

Тараачынарының көдээ ажыл-агый ам-ылдарыңга дузалаан шак ыңдыг дуза-ламчыларга республиказыңың уезди-ниң уездилериниң хөй нуруузуңга та-варыш болур.

Дайындан качыгдан чурттагычларың чедирген дузаламчыларың шимчээш-кин ам үеде улам-ла калбарып турар.

(СОТА).

Вьетнамың Улустуң армиязының зенитчиктериниң дайынчы чедишкени

ШАНХАЙ. Вьетнамың информация ан-дара аткан. Президент Хо Ши Минниң болгаш Вьетнамың демократтыг республиказы-ның чазаның дузаалы Ёзугаар Вьет-намың Улустуң армиязының Кол Шт-гаар зениттик кезети дайынчы медалы-дың ийн дугаар чегези биле шаңнаан.

Ол кезек болза, Индо-Кыдатта француз шериг-агаар күштериниң кол команды-лачызы генерал Арман болгаш элөөн каш француз офицерлер чоран «В-26» деп хевирлиг дайынчы самолөдун андара аткан.

Президент Хо Ши Минниң болгаш Вьетнамың демократтыг республиказы-ның чазаның дузаалы Ёзугаар Вьет-намың Улустуң армиязының Кол Шт-гаар зениттик кезети дайынчы медалы-дың ийн дугаар чегези биле шаңнаан. Ол кезек болза, Индо-Кыдатта француз шериг-агаар күштериниң кол команды-лачызы генерал Арман болгаш элөөн каш француз офицерлер чоран «В-26» деп хевирлиг дайынчы самолөдун андара аткан.

(СОТА).

Франко—америк империалистерниң хөлезиленикчи чалчазы

ПАРИЖ. «Юманите» солунуң дың-надып турары болза, амгы үеде Рымде Мадриде келген америка генералдар-биле Франконуң аразында чугаала-жышкынар болуп турар. Ол чугаалажышкынарының дуга-йында «Юманите» солунуң бижип турары болза:

«Франкочу чазактың баштаар кижини боттарының будунуң адаанда көр-зүңүң чиндейин бергенна билеп, Испанияның чоңундан коргары ышкаш тайбындан база шак ынчаар коргуп ту-рарлар. Чурттагычларың бүтү аңгыла-

рыңга көөр-хөөн чок болгаш ханыг чорум-чурумун моң сонгаар-даа арты-рып аларын америк шериг монополия-зының күжү биле чөдип алып деп иде-геп турарлар».

Франко биле америка генералдар-ның аразында чугаалажышкынарының үезинде Пиренейниң кызыгаарыңга францияның шериниң маневрин кы-лып эрттирер дугайында айттырыш шимитирлеп турар. Ол маневрге Порту-галияның фашистг чазаның шериг миссиязы база киржир.

(СОТА).

Харысагалыг редактор О. А. ТОЛГАР-ООЛ.